

VÁCLAV ARNOŠT MARKVART Z HRÁDKU, ŠLECHTICKÝ PRÁVNÍK, ZEMSKÝ HODNOSTÁŘ A MANUFAKTURNÍ PODNIKATEL (K PROBLEMATICE FEUDÁLNÍHO STAVOVSTVÍ V POBĚLOHORSKÝCH ČECHÁCH)

Valentin Urfus

Spojit osudy jednotlivců s dobou, v níž žili, není vždy snadné. Poskytuje-li k tomu příležitost časový úsek, který známe zatím převážně obecně, je to tím vítanější. Přelom 17. a 18. stol. je právě takovým obdobím. Ani to nelze přehlédnout, že poslední desetiletí přinesla řadu poznatků, které z něho učinily jakousi křižovatku, jež změnila v minulosti našich zemí původní směr pobělohorského vývoje.

Hovoříme-li o perzekuci, jež vystřídala porážku stavovského povstání, máme na mysli zpravidla její krajní projevy. Méně si uvědomujeme, že stejné příčiny mohly pronikavě pozměnit i životy těch, kterých se zdánlivě tak hluboko nedotkly. Nemusil to být vždy trpký osud exulanta, stačilo vytržení z tradičního, byť v poměru k zemi jen regionálního prostředí, aby život následujících generací byl určen novým způsobem.

Václav Arnošt Markvart z Hrádku vyšel právě z takové rodiny, pro níž Bílá hora znamenala odchod z rodných západních Čech, odkud nejen pocházela, nýbrž kde její předkové od nepaměti zasahovali do veřejného života. Hrádečtí vladykové náleželi mezi nejstarší západočeské rytířské rody.¹ Byli vlivní a úspěšní, nejednou svým významem a mocí překročili místní hranice. Ani majetkově nezůstávali pozadu. Dovedli své zisky prozíravě zvětšovat, takže na konci 16. století se zdálo, že nic nemůže zastavit jejich úspěšný rozlet. Zvolna se rýsující soumrak nižší šlechty, který u nás připravovala tato doba, jim naopak přinášel naději dalšího postupu.

Bílá hora však rázem změnila tyto vyhlídky. Značný majetek, Bělou, Nekmř a Podmokly, který v západních Čechách držel Diviš Markvart z Hrádku, propadl konfiskací a jeho pán, aktivní účastník povstání, zemřel v cizině.² Potomstvo - syn Miroš a vnuk Jan Pavel - zůstalo sice v Čechách, žilo však v poměrech značně změněných a nepochybně i stísněných. Kdysi zámožná rytířská rodina hospodařila nyní na jediném nevelkém statku v jihozápadních Čechách - byl to Dub u Prachatic -,³ nemluvě o tom, že válkou i novým režimem přerušená spojení vylučovala asi jiné uplatnění. Nová generace, k níž náležel Václav Arnošt musila tak počítat se zcela jiným vstupem do života, než jakým bylo postavení mohovitého venkovského šlechtice, který buď v měřítku svého domovského kraje či celé země mohl snadno dospět k významným funkcím. Budoucnost, jež se před ní rýsovala, vyplývala z daleko skromnějších základů. Jako jediná východiska se nabízela služba ve vojsku nebo úřednická kariéra. Prvá byla samozřejmě riskantní, mohla však také přinést rychlý a náhlý obrat. Snad na to pomýšlel Miroslav, starší z obou

bratří nové markvartovské generace, která se již narodila v pobělohorských Čechách. Počítal-li s vojáckým štěstím v nekonečných válkách těchto let, tvrdě na to doplatil, neboť zemřel, jak se zdá, mlád a neženat v Uhrách během tureckého tažení.⁴

Václav Arnošt (narozený 21. srpna 1667), jeho mladší a po matce nevlastní bratr,⁵ šel cestou, kterou nabízela byrokratická dráha. Snad o tom rozhodovalo přirozené nadání, kterým byl obdařen - v tom lze věřit jeho pozdějším oslavovatelům;⁶ asi tím více, že podobné rozhodnutí se neobešlo bez odborné přípravy. Je proto téměř přirozené, setkáváme-li se s ním na pražské právnické fakultě mezi posluchači, což nebylo pro synka zchudlé rytířské rodiny jistě snadné.⁷ Možná, že k tomu přispívala ještě jiná okolnost, která mladého Markvarta vymanila kupodivu z původního prostředí vlastní rodiny. Po brzké smrti otce se jeho matka znovu provdala za zemského místopísaře Václava Silvestra Smrčku z Mnichu, který snad proto, že sám byl poslední svého rodu, se stal, jak ledacos nesvědčuje, jakýmsi protektorem mladého Václava Arnošta.⁸ Studia a patrně úzké vztahy k nevlastnímu otci byly to, co nejvíce usnadňovalo životní dráhu budoucího vysokého hodnostáře. Ještě jednu podrobnost není možno nechat bez povšimnutí. Mladý Markvart na fakultě nedospěl k úplnému dovršení odborné kvalifikace, což se asi u jeho společenské vrstvy ani nežádalo. Zato svá studia zakončil kavalířskou cestou do ciziny, která jej dovedla nejen na jih do Itálie, kde býval pravidelně cíl podobných cest, nýbrž i do západní Evropy, do Francie a Nizozemí, tedy zemí, které představovaly zcela jiný svět než habsburská střední Evropa.⁹ Je to okolnost sama o sobě v té době obvyklá, překvapující je však to, že ji podniká příslušník zchudlého rodu, pro něhož - a to i tehdy, připustíme-li ostatně pravděpodobnou možnost, že doprovázel významnějšího a bohatšího společníka - podobný podnik musil být spojen se značnými obětmi.

Cílevědomá příprava přinesla záhy zralé ovoce. V mladém věku,¹⁰ nepochybně hned po studiích a zahraniční cestě, se Markvart stává radou apelačního soudu, tedy justičního orgánu, jehož význam v pobělohorských Čechách stále stoupal. O tom, že si dovedl hned na počátku najít příznivce nebo že dovedl uchopit každou příležitost, svědčí, že apelační soud, který pro jiné byl životní šancí, byl pro něho jen prvou příčkou žebříku, po kterém pak stoupal dále.

Netrvalo dlouho a Markvart se dostává do sboru menších úředníků zemských, je tedy jedním z těch, kdož tvořili úřad spravující tak významnou a starobylou instituci, jakou byly desky zemské. Ocitá se tedy tam, kde působil jeho nevlastní otec, jehož vliv na další postup Václava Arnošta je v tomto případě zcela zřejmý. Markvart tedy mohl být spokojen s tím, čeho dosáhl a čeho dosáhl navíc poměrně rychle a - jak se zdá - i snadno. Pro mnohého příslušníka nižší šlechty, tedy vrstvy, ke které patřil, to vystačilo na celý život, zvláště proto, že menší úředníci se podle pevného a obyčejem ustáleného pořadí střídali, postupující od funkcí nižší k vyšší, pokud se uprázdnila. Ani Markvart nebyl výjimkou; i on tu prodělal několikerou změnu: začal jako úředník, tedy zástupce podkomořího a posléze se stal místosudím.¹¹

A přece nakonec jeho životní běh vyústil někde docela jinde. Slibně rozvinutá kariéra stále ještě čekala na konečný impuls. Ten se dostavil jmenováním mezi nejvyšší zemské úředníky. Nejdříve jako purkrabí hradeckého kraje, záhy však jako podkomoří se Markvart stává jedním z nejvyšších hodnostářů českého feudálního státu a současně i členem zemské vlády, zvláště po té, co byl jmenován místodržícím.¹² Probíhal-li jeho

život dosud úspěšně, zmíněný obrat byl něčím, co se zdařilo málokterému z jeho vrstevníků.

Nutně se tak vynořuje řada otázek. Jak je řešit, napovídá především doba, kdy k této změně v Markvartově životě došlo; ustanoven byl v r. 1707 a vystřídal dosavadního podkomořího Václava Obyteckého z Obytec, který byl snad jeho vzdáleným příbuzným.¹³ Ledacos nasvědčuje i při velmi povrchním pohledu, že nešlo o běžné jmenování; od Markvarta se žádalo zřejmě něco nového, něco, co dosavadní hodnostáři nesplnili nebo co nebylo jejich úkolem.

Od konce 17. století se v našich zemích počíná uvažovat o nových hospodářskopolitických opatřeních, která mají vést k ozdravení státních financí. Pozornost se soustřeďuje - kromě jiného - na královská města, jejichž hospodářství bylo po desetiletí ochromováno řadou neblahých skutečností, z nichž některé byly ještě dědictvím války. Jejich úpadek bylo třeba proto zastavit. Cesty k tomuto cíli spolu s podkomořím, který byl, jak bychom moderně řekli rezortně příslušným, měla hledat zvláštní jmenovaná komise odborníků a stavovských funkcionářů.¹⁴ Do proudu se všechny tyto věci dostaly za krátké vlády Josefa I. Markvart tu tedy vystupuje jako představitel těchto sil a zároveň i jako někdo, kdo byl schopen tyto úkoly splnit. Juristické vzdělání nebylo pro to, jak se zdá, rozhodující podmínkou, i když právnická erudice byla vedle bystrosti a pracovní energie trvalými vlastnostmi, které příznivě ovlivňovaly veškerou Markvartovu činnost.¹⁵ Důvody, proč v okruhu své působnosti mohl ztělesňovat nový proud, ležely zřejmě jinde.

Úzký vztah k hospodářským a hospodářskopolitickým otázkám provázel Markvarta celý život. Nerozhodovalo o něm jen jeho úřední postavení; jak ještě uvidíme, bylo jím poznamenáno i jeho soukromí. Mladistvá cesta do západní Evropy nebyla v jeho životopise určitě nahodilou epizodou, na kterou se rychle zapomíná. Zavedla jej, jak již víme, do Francie, tedy do země považované obecně za vlast markantilismu, z jehož teoretických představ čerpala většina tehdy uplatňovaných nebo zamýšlených hospodářskopolitických opatření. Vše tedy nasvědčuje, že je v ní možno hledat jedno z východisek, která inspirovala ekonomické zájmy Markvartovy a činila z něho možná v očích současníků zkušeného odborníka. Proto zřejmě, a ne jen pro svoji podkomořskou funkci, se stal i členem nového centrálního orgánu - komerčního kolegia - který od druhého desetiletí 18. stol. měl v Čechách posuzovat všechny hospodářskopolitické záměry.¹⁶

Ve světle těchto vztahů jeví se Markvart jako někdo, kdo ztělesňuje zájmy státní hospodářské politiky. A přece vykreslit jeho profil jen pomocí těchto linií, bylo by, jak nasvědčuje řada dalších okolností, příliš jednostranné. Uplatnění nových hospodářskopolitických hledisek bylo tehdy ještě nemyslitelné bez jisté aktivní účasti stavovského živlu. Dokonce lze tvrdit, že zmíněný hospodářskopolitický ruch ovlivnil v Čechách stavovské sebevědomí šlechty a setkával se na půli cesty s působením jiných činitelů - např. snahou revidovat pobělohorské Obnovené zřízení zemské - a spolu s nimi vedl pak k výrazným projevům státoprávního, zemsky a stavovsky orientovaného patriotismu, se kterými se v této době setkáváme.¹⁷

Že Markvart pocházel opravdu ze starého domácího rodu dostávalo tak nový přídech a nabývalo v tomto ovzduší nové ceny. Stavovské vědomí pobělohorských Čech považovalo tuto skutečnost vždy za významnou. Stačí sběžný pohled na seznam

stavovských nejvyšších úředníků, aby bylo jasno, že sbor těchto funkcionářů zůstával vyhrazen jen příslušníkům starých domácích rodů; několik výjimek - z vyšší šlechty např. Colloredové či Gallasové - potvrzuje toto pravidlo. Není to samozřejmě nic neznámého, o trvalých rozporech mezi tradiční a novou, namnoze cizí složkou české feudální společnosti je možno se přesvědčit v Čechách po Bílé hoře nejrozumnějším způsobem. Ostatně to pěkně dokládá i takový zdánlivý detail, jakým bylo nově zavedené povyšování mezi tak řečené starožitné rody. Připočteme-li k tomu okolnost, že opravdu starých rytířů, kteří by mohli jako nejvyšší úředníci reprezentovat tuto upadající vrstvu, bylo stále méně, pochopíme teprve asi plně, co u Markvarta znamenal jeho rodový původ.

Porozumíme však zřejmě i něčemu dalšímu, totiž tomu, že se jej Markvart snaží právě v této době nově zdůvodnit a oslavit. Historizující genealogie byla pro dějepisectví zmíněného období příznačnou. Rozmanité fikce a legendy vznikaly i mimo stránky kronikářských a historických spisů. To byl patrně i případ nových, snad samotným Markvartem šířených údajů o počátcích jeho rodiny.¹⁸ Západočeští vladykové, jejichž původním sídlem, podle kterého se také nazývali, byl Hrádek u Sviňomaz nedaleko Trpist na dnešním Stříbrsku, pocházeli prý z daleko starších a samozřejmě i vznešenějších kořenů. Za jejich předky, kteří svým postavením si v ničem nezadali s předky starých panských rodů,¹⁹ byl prohlašován stejnojmenný feudální rod, jehož majetkem byl (Červený) Hrádek mezi dnešní Starou a Novou Říší. Naznačenou kombinaci usnadňovala pozoruhodná skutečnost, že i v moravském rodě přicházelo osobní jméno Markvart, které se v rodině Václava Arnošta stalo příjmením. Moravští Markvartové byli zakladateli novoříšského kláštera a hráli poměrně významnou úlohu na přemyslovském královském i markraběcím dvoře již ve 13. stol.²⁰ I když Václav Arnošt byl vzdělaným člověkem, sotva mohl být asi sám autorem těchto fikcí. Vedle šlechty hledaly v této době svoji minulost i církevní instituce, zejména kláštery, které prožívaly vrchol svého vývoje v pobělohorských Čechách. Nebudeme se tedy divit, že i novoříšští premonstráti usilovali o to, aby se jejich klášter, který byl dosud jen proboštstvím, povznesl jako samostatné opatství mezi přední řádové ústavy v zemi. Důraz na jeho starobylost měl v tomto úsilí jistě svoje místo; vyjadřovalo to i přijetí původního erbu domnělých zakladatelů za nový znak kláštera. Odlišnost jeho znamení od rodového znaku západočeských Markvartů zřejmě nevadila.²¹ Zmíněná fikce měla pro Václava Arnošta výhodu ještě v jednom směru: u potomka zbožných fundátorů ze 13. stol. se jistě snadno zapomínalo na to, že byl potomkem bělohorského rebela.

Čím výše se Václav Arnošt v tehdejším společenském rozvrstvení povznášel, tím více byl také uznáván za jakési ztělesnění starého českého rytířství. Jeho postavení se tím nepochybně upevňovalo, současně se tím však vytvářela i jistá úskalí, která jej vháněla do slepé uličky, takže nemohl počítat s tím, co bylo kýženým cílem všech jemu podobných; další postup na vyšší stupně tehdejší feudální hierarchie,²² který byl pro mnoho starých členů tradiční nižší šlechty samozřejmostí, jemu zůstával uzavřen. Přes svoje významné funkce byl tak stále rytířem a musil jím být i dál, třebaže současníky byl považován za osobnost, jež překračovala tyto hranice, jak dobře ukazuje úřední i soukromá korespondence, jejímž byl adresátem.

Nebyl ostatně sám, kdo hrál podobnou úlohu. Jakýmsi Markvartovým předchůdcem byl v tomto směru i tehdejší nejvyšší písař Václav Kryštof Hložek ze Žampachu,²³ po němž také tento významný úřad dva roky před svou smrtí zdědil a kterého již dříve občas

zastupoval v reprezentačních povinnostech. Svoje postavení jakéhosi stálého představitele téměř neexistujícího rytířského stavu dovršil však Markvart daleko dříve. Jako jeden z tak řečených dědičných dvorských úřadů byla pro něho při korunovaci Karla VI. vytvořena hodnost dědičného korouhevníka rytířského stavu, čímž měl být zřejmě odškodněn, že tak ztrácel jakoukoli naději na jiné budoucí povýšení.²⁴ Byl to pěkný projev dobového státoprávního historismu, kterým byl vídeňský dvůr ochoten vyjít vstříc stavovským náladám mezi českou šlechtou ve chvíli, kdy po schválení pragmatické sankce se měl v Čechách opakovat slavnostní akt, který se tu naposledy odehrál před více než půl stoletím a měřeno počtem let právě vládnoucího panovníka značně opožděně.

Markvart nebyl však jen - obrazně řečeno - jakousi chtěnou či naopak trpěnou zka-menělinou přežívajícího stavovství, které se tehdy chystalo svést poslední kolo svého skrytého zápasu s vídeňským centralismem. Byl a nikdy nepřestával být - v tom tkví také přitažlivost jeho postavy - ztělesněním toho, co přinášela doba, v níž žil, tedy člověkem veskrze současným. Proto stavovský funkcionář Markvart mohl být někým, kdo prosazoval současně zeměpanské a etatistické požadavky. Asi tím upřímněji, že rozpor obojího nebyl schopen postihnout. Opětovně býval královským komisařem v době stavovského sněmování a těšil se neomezené důvěře dvora i jinak.²⁵ Úřad podkomořího, jak již bylo naznačeno, získal proto, že mu byla blízká nová zeměpanskou moc podporující hlediska. Ani to, že dotčený úřad dovedl zastávat plná tři desetiletí, nebyla maličkost. Můžeme se jen domýšlet, jaké osobní obratnosti bylo zapotřebí, aby přeladil některé své postoje, když reformní ruch krátké éry Josefa I. byl vystřídán vládou posledního Habsburka přímé mužské linie. Lze-li počátek 18. stol. u nás považovat za dobu, kdy se ke slovu hlásí výrazně obnovené stavovské vědomí, nesené státoprávním patriotismem, pak Markvartova osobnost je dokladem toho, jak životní osudy jednotlivců spojují podobné projevy s tím, co jim v konečných důsledcích odporuje.

Snad ještě více než úřední činnost vykresluje dotčené vztahy Markvartův soukromý život. Byl dvakrát ženat, v obou případech to byla spojení, jež odrážejí jeho mentalitu, názorový svět i majetkové poměry. Prvá manželka Marie Karolina, která pocházela z popanštělé rodiny Odkolků z Újezda, byla jeho vrstevnicí, s níž strávil valnou část života a s níž měl i několik dětí.²⁶ Odkolkové náleželi ke stejným kruhům, z jakých vyšel i Markvart, byli však zámožnější. Patřil jim Batelov na Třebíčsku. Tady je také asi třeba hledat inspiraci, z níž vycházela genealogická fikce o účasti Markvartových předků při vzniku novoříšského kláštera. Navíc Odkolkové si počínali sami podobně, když svůj rodový erb spojili se znakem známého panského rodu Vartenberků, který v Čechách náležel vždy k nejpřednějším.²⁷ Vzestup rodu byl výsledkem ekonomické aktivity, která mohla v mladém Markvartovi, když se do odkolkovské rodiny přiženil, upevnit to, co se o nových proudech ekonomického myšlení dozvěděl v zahraničí. Jaké bylo toto prostředí naznačují i tady výmluvně rodinné vztahy: děd Markvartovy manželky, Vilém Jindřich Odkolek, byl radou komory a současně hejtmanem českých komorních statků, jeho tchýně pak pocházela dokonce z rodiny známého a neblaze proslulého Valdštejnova bankéře De Witte- ho z Lilienthalu, jehož jméno je spojeno s pobělohorskou kaládou.²⁸ Všechny tyto podněty pak jistě upevňoval a dále rozvíjel styk s tak významným nositelem nových hospodářskopolitických idejí, jakým byl známý merkantilista Jan Kryštof Bořek, s nímž Markvart spolupracoval služebně.

Že nejde jen o povrchní úsudky, ukazuje nejlépe to, jak Markvart hospodařil sv. majetkem. Chtěl jej nepochybně rozmnožit. Zároveň si však byl zřejmě vědom i toho, že naději na úspěch mu může poskytnout jen pronikavá změna dosavadního životního stylu. Tak se stal tím, k čemu ho vedla jeho úřední činnost - manufakturním podnikatelem.

Vyžadovalo to ovšem hmotné předpoklady a Markvart bohat nebyl. Za svůj dědický podíl získal sice Suchomasty na Berounsku,²⁹ nevelký statek v ryze zemědělské oblasti, který se pro podobné záměry nehodil. Větší rozmach mu umožnilo teprve převzetí smrčkovského majetku. Stal se tak vlastníkem Vernéhořova pod Krušnými horami nedaleko Klášterce nad Ohří, tedy na samém pomezí západočeského kraje.³⁰ Dalšími koupěmi se snažil tuto základnu rozšířit. Získal nedaleké Kaštice a posléze v samotném sousedství Vernéhořova drobný Schönbach, nyní Potočnou.³¹ Zvláště tato druhá akvizice měla pro něho význam, neboť v Potočné zřídil manufakturu. V Čechách, kde počátky manufakturního průmyslu byly, jak známo, spojeny převážně s textilní a sklářskou výrobou, působí podnikání, které Markvart zvolil značně nezvykle: stal se totiž zbrojařem, neboť jeho manufaktura vyráběla pušky. V místním měřítku Krušných hor to ovšem tak neobvyklý způsob výroby nebyl. Zpracování kovů, stejně jako báňské podnikání, tu vycházely z domácích kořenů a obojí bylo rozšířeno v okolí nedalekých Vejprt a Kovářské.³² Nový průmyslový podnik tuto tradici tedy pomáhal vytvářet.

Zbrojářská manufaktura - či podle dobového způsobu vyjadřování, který tak označoval každý provoz, v němž mělo význam užívání ohně - "fabrika" ("fabrica bombardaria") zaujímal část dnešní Potočné, kde se ještě donedávna užíval pomístní název "Faberské", tedy vlastně "Fabriční domky".³³ Její zakladatel byl k ní, jak se zdá, vázán pevným svazkem, jenž nepostrádal ani citové zabarvení. Fabriku Markvart považoval za svoje dílo, kterého si vysoce cenil a jež v jeho očích usměrněných merkantilistickým pohledem mělo povahu vlasteneckého činu.³⁴

Dobové doklady jsou zajímavé i tím, jak podávají obraz vnitřního uspořádání manufaktury. Výrobu soustřeďovala jen částečně. Naznačuje to dobře právě uvedený název, jenž nasvědčuje, že provoz nebyl soustředěn do jedné, nýbrž více budov, které byly zároveň obydlím mistrů-puškařů, o kterých víme, že vyráběli zčásti ve vlastní režii; vedení podniku jim poskytovalo zálohy na nákup materiálu a další výdaje. K vyúčtování docházelo až při odbytu výrobků.³⁵ Mistři měli své vlastní učně a zachovávali, což je jistě také zajímavé, běžné cechovní zvyklosti, spojené s propouštěním z učebního poměru, a to dokonce ještě v druhé polovině století, kdy manufaktura byla již v jiných rukách.³⁶

Na svém podnikání si Markvart zakládal a byl pro ně ochoten učinit mnoho, i když asi ne vždy to, co bylo právě zapotřebí. Výrobu přímo neorganizoval, zabýval se však vším, co mohlo umožnit prodej výrobků. Spoléhal především na osobní kontakty a vliv. V jeho okolí nalézáme vysoké důstojníky, za jednoho z nich provdal i svoji nejstarší dceru, stejně jako se důstojnickému povolání věnoval jeden z jeho dvou synů.³⁷ Nakonec si z těchto kruhů vyvolil i svoji druhou manželku Charlotu Isabelu Maltzanovou, se kterou se 26ti letou ve svých 59 letech oženil.³⁸

Nebylo to však mnoho platné. Jeho majetek byl záhy přetížen pohledávkami, takže po jeho smrti - Markvart zemřel 1.II. 1739 - nezbývalo než vyhlásit nad předluženou pozůstalostí křidu neboli konkurs. Dokonce i všechny osobní movitosti byly prodány v dražbě.³⁹ Byl to smutný konec velkého rozletu, který s sebou strhl i jeho syna Františka Václava, v té době již apelačního radu a předsedícího dvorského a komorního soudu.

Zcela ožebračen zemřel tento poslední potomek markvartovského rodu záhy po svém otci, když pozbyl posléze i úřad hejtmana pražského hradu.⁴⁰

Markvart jistě nebyl jediným šlechtickým podnikavcem, který takto skončil. Dokladů o šlechtických křídách z této doby je více než dost. Jako manufakturní podnikatel však Markvart nebyl běžným bankrotářem. Příčiny jeho úpadku nebyly také spojeny s podnikáním samotným, neboť zbrojovka přes obavy, které projevil před smrtí, nezanikla a v dalších desetiletích zřejmě i prosperovala. O neúspěchu rozhodovalo patrně daleko více řízení výroby, jakož i to, že manufaktura nebyla schopna krýt ostatní výdaje svého zakladatele. Velký podíl na tom měla nespolehlivost a nepoctivost pracovníků. Připočteme-li lehkomyšlné krytí většiny nákladů přepjatým úvěrem, falešné spoléhání na vlastní vliv a možná i jistou velkorysost, která jinak náležela k sympatickým stránkám jeho osobnosti, dostáváme více méně úplný obraz, proč podnikání dlouholetého podkomořího a posléze nejvyššího písaře musilo špatně dopadnout.⁴¹ Snad ani to nelze přehlížet, že manufaktura v Potočné postrádala širší produkční základnu, kterou např. v textilním odvětví poskytovala v rámci velkých dominií rozvinutá domácí výroba.

Šlechtický právník, stavovský hodnostář a vyznavač hospodářskopolitických požadavků, které neváhal odvážně prosazovat i v osobním životě - to jsou tedy hlavní rysy Markvartova portrétu. Všechny mají svou obecnou platnost a všechny se také vzájemně prolínají. Ještě jedno je však třeba dodat. Přes vysoké stavovské funkce náležel Markvart v jádře již profesionální byrokracii, jejíž materiální potřeby jsou závislé na služebních požitcích. I to byl nepochybně nový prvek, jenž odhaluje změny v charakteru nejvyšších představitelů českého státu za absolutismu. Jako potomek starého rodu nebyl s tímto osudem zřejmě spokojen, alespoň jeho podnikatelská energie, zdá se tomu nasvědčovat. Na druhé straně vedle urozenosti byla odbornost to jediné co mohl nabídnout a co se od něho také očekávalo. Že šlo nakonec o poznatky, které si osvojil jinak než univerzitní průpravou nesmí v tomto hodnocení mýlit, stejně jako to, jak úspěšně dovedl vplout do běžné rutiny a postupovat v souladu se zájmy vídeňského dvora. Právě tato skutečnost mu bránila poznat - jistě nebyl sám mezi svými generačními druhy - dostředivou sílu těchto opatření, jejichž působení vyvolávalo současně v Čechách jak obnovené stavovské vědomí, tak zemský patriotismus zdůrazňující státoprávní svébytnost českého státu. Markvart byl tedy - krátce řečeno - pravým mužem přechodného období, jakýmsi posledním českým rytířem na rozhraní pobělohorského a k osvícenským reformám směřujícího absolutismu, jenž svoji ekonomickou aktivitu uplatňoval právě jako příslušník této mizející vrstvy české feudální společnosti.

Poznámky

1 A. S e d l á č e k, Hrad, zámek a tvrz království Českého, XII., Praha 1905, 134; dále srv. příslušné heslo v Ottově Slovníku naučném.

2 J. F r i d r i c h, Z minulosti velkostatku Nekmíře, Poměry majetkové, hospodářské a sociální ve 14.-17. stol., Minulost Západočeského kraje, VII., 1970, 221; J. V a c e k, Skladba šlechtické společnosti Plzeňského kraje v první polovině 17. stol., I., tamtéž, XIX., 1983, 106, II., tamtéž, XX., 1984, 93, 105: Diviš byl relátorem na sněmu 1620, v r. 1623 byl odsouzen ke konfiskaci 2/3 majetku; i jinak byl pozoruhodnou osobností: v mládí procestoval prý mnoho zemí, zemřel v poměrně vysokém věku (nar. 1555) v r. 1625 "extra patriam" a zanechal "seines Geschlechtes Memorien" (srv. níže u Wunschwitze)

- 3 S e d l á č e k, l.c., VII., Praha 1890, 232: Dub zdědili Markvartové po Anně (Anežce) z Říčan, která byla dcerou známého účastníka povstání Pavla z Ř. a druhou manželkou Divišovou
- 4 Zemřel v r. 1692 u Varadína jako "Obrister-Wachmeister" heisslerovského pluku
- 5 Otec Václava Arnošta, Jan Pavel, byl dvakrát ženat: po prvé s Annou Záborskou z Brloha, po druhé s jeho matkou Zuzanou Maxmiliánou Častolárovou z Dlouhé vsi. - Všechny biografické údaje týkající se Václava Arnošta i jeho příbuzných jsou, pokud není výslovně uvedeno jinak, převzaty z W u n s h w i t z o v y s b í r k y, č. 709 ve Státním ústředním archivu. Hlavním pramenem Markvartova životopisu je tu jednak genealogický přehled, na jehož vypracování se podílel Wuschwitzův přítel M i c h a l A d a m F r a n c k z F r a n k e n s t e i n a, jednak oslavná gratulační báseň, kterou složil v r. 1737 a tiskem vydal J U D r J o h a n n G o t t l o b F i e b i g e r, přísežný advokát u arcibiskupské konsistoře a vrchního úřadu ("Oberamt") v Horní Lužici; báseň byla napsána k Markvartovu jmenování nejvyšším písařem
- 6 Fiebigero va báseň - W u n s c h w i t z o v a s b í r k a, č. 709 - tisky
- 7 Archiv Univerzity Karlovy, XII, Matricula renovata (1638-1767) - zápis k r. 1685, na fakultě s ním studoval jeho bezpochyby vzdálený příbuzný Arnošt Vilém Malovec
- 8 Jan Pavel Markvart zemřel již 24.I. 1669; k rozchoďu s původní rodinou přispělo jistě i to, že matka vedla spor o poručenství s Janou Marií Chlumčanskou, roz. Markvartovou - S Ú A S M M 8/2, 1672-9; v r. 1678 koupila Zuzana Markvartová, matka Václava Arnošta, malý statek Lipovice (t a m t é ž, M/3), přežila i druhého manžela a zemřela 70ti letá v r. 1717
- 9 Fiebigero va báseň o tom těžkopádně sice, ale výmluvně říká: "Allein sein muntre Geist... / fand lange nicht genug im Vaterland zu lernen, / er will viel lieber sich auf fremde Flur entfernen / was Wellschland, Gallien, und was nur Niederland / in seinem gantzen Staat Betrachtungs - würdig fand, / ward vom demselbigen mit Eifer durchgegangen..."
- 10 Byl jmenován 28.III. 1689, tedy v 22ti letech
- 11 V deskovém úřadě postupoval "gradatim": úředníkem podkomožským byl od r. 1693, místopísařem od r. 1699, vicesudím od r. 1701; během této doby byl zařazen i mezi přisedící dvorského a komorního soudu
- 12 Purkrabím, tedy nejnižším z nejvyšších úředníků se stal 1.II. 1705; český jmenovací dekret: S Ú A S M M 8/4, současně se dostal i mezi přisedící zemského soudu; podkomožím byl jmenován 3.XII. 1707, místodržícím ještě dříve. - Na jeho postup mezi nejv. úředníky mohl mít vliv druhý manžel matky Markvartovy ženy, tedy jeho nevlastní tchán, Vilém Gervasius z Gollen, který tuto funkci zastával, kromě toho, že byl předtím významným hodnostářem v dvorské kanceláři
- 13 Jedna ze sester Markvartova děda, Marie Jana byla provdána za Václava Kryštofa Obyteckého, menšího písaře, který byl v r. 1648 zastřelen při obléhání Prahy
- 14 Zevrubně se těmito otázkami zabýval J. K l e p l, Královská města česká počátkem 18. století (Reformy hospodářské a správní), ČČH XXXVIII., 1932 a XXXIX., 1933
- 15 K l e p l, l.c., ČČH XXXIX., 60 a n., zvl. 63, srv. i. Č e l a k o v s k ý, Úřad podkomožský v Čechách, časopis Musea král. Českého, LII., 1878, 18 - M. byl dobrým úředníkem, vydržoval si i vlastního účetního
- 16 Členem tehdy ještě merkantilní komise (starší název kolegia) byl jmenován 15.III. 1717: S Ú A S M M 8/4; dále srv. A. F. P r i b r a m, Das böhmische Comerzcollegium und seine Thätigkeit, Prag 1898, 27
- 17 Nejnověji: Z d. Š i m e ě e k, Studium českých dějin, slavistika a austroslavismus, K vývoji státní ideologie v Čechách v 18. a na počátku 19. století, Slovanský přehled, 1977, 115 a n.; dále srv. práce autora tohoto článku: K pokusu o revisi zemského zřízení v Čechách na počátku 18. století, Právněhistorické studie 16, Praha 1971, 177 a n., Český merkantilista Jan Kryštof Bořek a jeho sbírka, Časopis Národního muzea - historické muzeum, CXL., 1971, 71 a n. - Tuto náladu dobře vyjadřuje i vícekrát již uvedená F i e b i g e r o v a báseň. Markvarta oslovuje: "Oracul Böhmerlands! Rechtsschaffner Patriot!", v dalších verších pak říká, že Markvart byl dán "dem Czechen Volcke" a připojuje k tomu ještě výzvu: "Komm, frohes Czeschen Volck! Sieh Deinen Markvart an!"
- 18 Nejúplněji je přináší opět F i e b i g e r o v a báseň, která je současně jakousi veršovanou genealogií markvartovského rodu. O starobylost a propagaci svého původu se ovšem M. staral sám. Na sklonku svého života si dal vymalovat velký "štambaum" svého rodu, který měl být doplněn právě Fiebigеровými verši. Tento záměr však M. odmítl, neboť verše považoval za příliš "ruhmsichtig", což jistě svědčí sympaticky o jeho vkusu; věcně však proti nim neměl námitky.
- 19 V materiálech zachovaných ve W u n s c h w i t z o v ě s b í r c e se na několika místech zdůrazňuje příbuzenství Markvartů s vysokou šlechtou; podle těchto zmínek měl Václav Arnošt společné předky s Černíný a jednou linií valdštejnského rodu
- 20 J. T i r a y, Dačický okres, Brno 1925, Vlastivěda Moravská, II., IV., 125, t ý ž, Telecký okres, Brno 1913, 310, V. R i c h t e r, K založení ženského premonstrátského kláštera v Nové Říši, Studie z Vysočiny, společenské vědy, Jihlava 1964, 3 a n. - podle tradice, zaznamenané teprve na počátku 17. stol. proboštem Adamem Scotem, založili v r. 1211 klášter manželé Markvart z Hrádku (de Castello) a jeho choť Vojslava

- 21 Kosmý pruh s křídly, snad letící pták-holoubek, neboť rodině náležel zřejmě i stejnojmenný hrad u Třebíče. Václav Arnošt zdědil po svých předcích ovšem jiný znak: vodorovný pruh s hořící koulí v klenotu.
- Opatstvím se Nová Říše stala až v r. 1733 za opata Výminka: k tomu D o m. K. Č e r m á k, Premonstráti v Čechách a na Moravě, Praha 1877, 473 a n.
- 22 Dobře to osvětluje právě v této době se měnící složení deskového úřadu a sboru nejvyšších úředníků, tedy úředních míst, jimiž Václav Arnošt během své kariéry prošel. Od počátku 18. stol. tu téměř mizí příslušníci starých domácích rodů; naopak většina potomků starého českého rytířstva zakotvila v té době, pokud jejich rodiny přežily Bílou horu, již mezi vyšší šlechtou
- 23 Životopisná data Hložkova lze najít u W u n s c h w i t z e, č. 387; jako představitel upadajícího rytířstva byla hložkovská rodina příkladem sociální dekadence v daleko větší míře než Markvartové: Hložek měl 4 bratry, všechny řádové duchovní; M. jej jako nejv. písaře zastupoval při korunovaci Karla VI.; Hl., narozený r. 1650, zemřel neženat až 23.V. 1737 jako poslední svého rodu, ač jeden z jeho bratří, theatin Václav Vojtěch, jenž působil jako "missionarius ad Indias", tehdy ještě žil, ovšem jako s řeholníkem s ním nebylo počítáno. Markvart se nejvyšším písařem stal 8.VII. 1737
- 24 Jmenován byl 26.VII. 1723; taxa za povýšení mu byla snížena na 1000 zl. - S Ú A S M M 8/4; dobové doklady označují hodnotu zpravidla nečesky "Erb-Pannier". - Když se pak M. stal i nejv. písařem v r. 1737 po Hložkovi, dal se jako dědičný korouhevnický portrétovat od stejného malíře, který pro něho vyhotovil i výše zmíněný "štambaum"; byl jím nejspíše Johann Andreas Leberl, který snad pracoval i pro Wunschwitze (srv. fol. 15 sbírky). Portrét byl ještě na počátku našeho století na zámku ve Vrchotových Janovicích, kam jej přinesla Markvartova dcera Josefa Sylvie, po druhé (prvý manžel byl Adam Josef Chanovský) provdaná za Jana Josefa hr. Vratislava, jediná z jeho dětí, která měla potomstvo: - srv. S e d l á č e k, l.c., XV., Praha 1927, 267. - Vedle Fiebigera vyšla k Markvartovu jmenování nejv. písařem tiskem i další veršovaná gratulace, obsahově však nevýznamná, od místodržitelského koncipisty P e t r a A n t o n a P ö g e l a
- 25 Ustanovovací dekrety, většinou české: S Ú A S M M 8/4; M., jenž byl v úzkém osobním vztahu k nejv. kancléři Šlikovi, působil příležitostně jako úvěrový a finanční důvěrník dvora: např. v r. 1723 jednal důvěrně s Vilémem Kolovratem o půjčku 1000.000 zl. ze sirotčích peněz, kterou dvoru nabízela ovdovělá hr. Černínová, roz. Khuenburgová, podobně se s ním setkáváme při půjčce Daminána hr. Šternberka; opětovně jedná s hr. Joh. Ferd. Kueffsteinem, ředitelem "Hof-Cassa" a císař mu také píše, aby působil na stavy, kteří mají svolit "Musical-Impost"
- 26 Byla dcerou Karla Václava Odkolka, zemřela 25.XII. 1720 ve věku 53 let
- 27 Jak se tím Odkolkové pyšnili, ukazují dobře pohřební štíty zachované u W u n s c h w i t z e
- 28 Byla to Eva De Witte-ová z Lilienthalu, dcera Jana De Witteho z L. na Hrazených Ratajích a Kácově a jeho manželky Anny z Glouchova (srv. výše pozn. č. 12)
- 29 S e d l á č e k, l.c., VI., Praha 1889, 232
- 30 S Ú A D Z V č. 408, A 15, 4.XI. 1701: Verněřov koupil M. od smrčkovských dědiců, k nimž vedle jeho matky a Heleny Markéty Vřesovcové, roz. Smrčkové náležely děti předtím již zemřelé Smrčkovy dcery Reginy Konstancie provdané Vraždové. - K Verněřovu patřil Louchov a M. jako jiní drobní feudální vlastníci té doby zdvojoval zdání svého majetku tím, že se tituloval "na Verněřově a Louchově"
- 21 S Ú A D Z V č. 493, B 29, 9.V. 1710: Potočnou koupil od Fr. Karla Pecelia z Adlersheimu, svého kolegy z deskového úřadu; k tomu srv. A l b. K o p p - R u d. M o r g e s s t e r n, Geschichte des Dorfes Schönbach, Heimatsbeilage zur Kaadner Zeitung (k roč. 16, 1922), Organ der Arbeitsvereinigung für Heimatsforschung im Bezirke Kaaden-Duppau, 1. Jahrgang, Nr.6, 11-12, kde omylem udáno, že Pecelius prodával jako plnomocník Schmiedgräbnerů z Lusteneku; takto od Pecelia koupil M. Kaštice: S Ú A S M M 8/5, fol. 36 (DZV č. 493, C 7)
- 32 F r. J o s. S t o c k l ö w, Das Buch der Heimat, Der Bezirk Kaaden, Allgemeiner Theil, Kaaden 1890, 240
- 33 A l b. K o p p - R u d. M o r g e n s t e r n, Geschichte von Faberhütten, Heimatsbeilage zur Kaadner Zeitung, 3. Jahrg., 1924, Nr. 4
- 34 S Ú A S M M 8/5, fol. 19: 31.I. 1739, den před smrtí, diktuje M. "Notata", jakýsi koncept testamentu; chlubí se v něm, že svůj majetek zlepšil založením "kostbare Gewehr-Fabrique....wodurch viele Tausend Gulden im Land verbleiben", žádá císaře a další činitele, aby zachovali jeho dílo a nedopustili je "über den Haufen zu werfen", svoje prosby označuje jako "diese meine Patriotische Erinnerungen"
- 35 T a m t é ž, fol. 85: zpráva Jos. Schmiedgräbnera z Lusteneku, který se po Markvartově smrti stal jako "in fabriquenwesen experiertierter Mann" (fol. 45b) sekvestrem manufaktury
- 36 P f. K a r a f i a t, Von der Wernsdorfer Gewehrfabrik, Erzgebirgs-Zeitung, Monatschrift für Volkskunde und Heimatsforschung, Wanderpflege und Fremdenverkehr, 47 Jahrg., Teplitz-Schönau 1926, Hf. 6, 81: propouštění učňů se dělo "vor offener Lade"; dále srv. K o p p - M o r g e n s t e r n, Faberhütten, kde jsou uvedeny seznamy vyučených
- 37 Markvartova dcera Zuzana Terezie se stala druhou ženou Jana Fridricha sv. p. z Globitz, generála polního maršálka a vrchního válečného komisaře, druhý syn Václav Josef, svatováclavský rytíř, zemřel svobodný

- 22.II. 1736 u Norimberky v hodnosti rytmistra lobkovických kyrysů, naopak nejmladší dcera Ludmila Josefa se stala dominikánkou u sv. Anny v Praze
- 38 Byla dcerou Jana Jiřího sv. p. Maltzana, rovněž pozdějšího polního maršálka a dvorní dámou na dvoře rakouské arcivévodkyně provdané do Saska; M. se s ní oženil 3.XI. 1726
- 39 M. byl pohřben v kostele sv. Maří Magdaleny na Malé Straně do rodinné hrobky na útraty stavů. Projednání kridy - srv. S Ú A S M M 8/5, fol. 36, 45: pasiva převyšovala o 83.388 zl. aktiva; jedinou milostí bylo, že císař svolil, aby došlo k dobrovolnému narovnání s věřiteli, ovšem "ohne Hemmung des cursus juris"; většinu pozůstalosti pak v komisionálním prodeji koupil jeden z místodržících hr. Václav Antonín Chotek, president komise "in materia usurariae pravitatis", který se tak stal novým vlastníkem Verného a Potočné: S Ú A D Z V č. 508, I 25; Kašice koupila Judita Gaidlerová z Wolfsfeldu: K o p p - M o r g e n s t e r n, Schönbach, 11-12
- 40 S Ú A S M M 8/5, fol. 17: Frant. Václav žádá místodržitele o remuneraci a stěžuje si na svoji svízelnou hmotnou situaci, ve které mu chybí peníze na běžné výdaje; fol. 102: žádá o alimentaci; dále J. Svátek, Dějiny panování Marie Terezie, I., Praha 1897, 160
- 41 O neprozřetelnosti, se kterou si M. vypůjčoval, kde mohl, svědčí soupis dlužníků v kridárních spisech (t a m - t é ž). O jeho sympatických osobních vlastnostech a nepoctivosti vedoucího personálu manufaktury hovoří K o p p - M o r g e n s t e r n, Geschichte des Dorfes Schönbach; odvolávají se na dnes patrně již nedostupné prameny - klášterní účty týkající se nedalekých Mikulovic (Niklasdorf)

**Václav Arnošt Markvart von Hrádek,
adeliger Jurist, Landeswürdenträger und Manufakturenunternehmer
(Zur Problematik des feudalen Ständewesens in Böhmen in der Zeit nach der Schlacht
auf dem Weissen Berg)**

Valentin Urfus

Zusammenfassung

Die Zusammensetzung der böhmischen feudalen Gesellschaft veränderte sich nach dem Dreissigjährigen Krieg merklich. Die resümierte Abhandlung erörtert die biographischen Daten des Václav Arnošt (Wenzel Ernst) Markvart von Hrádek, der als Angehöriger einer der alten böhmischen Ritterfamilien ein Repräsentant dieser bereits im Abstieg begriffenen Schicht war. Am Beginn des 18. Jh. gehörte er zu den höchsten Landesbeamten, war also Mitglied des Kollegiums jener ständischen Funktionäre, die gewissermassen die Landesregierung bildeten. Als Unterkämmerer und zuletzt als Oberstlandschreiber war er in der Regierungszeit Josefs I. und Karls VI. eine Persönlichkeit, die die wirtschaftspolitischen Pläne des Wiener Hofes zu verwirklichen hatte. Er besass hierzu auch die entsprechenden fachlichen Voraussetzungen, einerseits juristische Ausbildung, andererseits durch eine Westeuropareise erworbene Erfahrungen. Zugleich war er aber auch Repräsentant des spätfeudalen Ständetums, ohne dessen Mitwirkung damals die Realisierung dieser Absichten noch nicht hätte auskommen können. Dies fand Ausdruck auch in seiner Ernennung zum "Erb-Pannier des böhmischen Ritterstandes"; dies war zwar bloss ein leerer Titel, der jedoch nicht ganz bedeutungslos war, denn er reagierte auf die noch fortdauernden ständischen Stimmungen, die der Wiener Hof so für sich gewinnen wollte. Charakteristisch für das Leben Markvarts war auch der Umstand, dass er Manufakturenunternehmer wurde, also die neuen wirtschaftspolitischen Ideen auch in seinen privaten Beziehungen zur Geltung brachte. Der Lebenslauf Markvarts ist demnach gewissermassen ein ideal typisches Beispiel dafür, wie sich die dem Familienadel entstammenden alten ständischen Funktionäre in fachlich gebildete byrokratische Würdenträger verwandelten.